El Molar. Museografia didàctica en un hospital de la Batalla de l'Ebre

El Molar. Didactic museography in a hospital of the Battle of the Ebro

Rafel Sospedra Roca
Grup de recerca Didpatri
Universitat de Barcelona
✉rsospedra@ub.edu

Júlia Castell Villanueva
Grup de recerca Didpatri
Universitat de Barcelona
✉julia.castell@ub.edu

Isabel Boj Cullell
Grup de recerca Didpatri
Universitat de Barcelona
✉isabelboj@ub.edu

Rebut: 23/02/2020
Acceptat: 19/04/2020

Resum

En l'edifici de direcció de l'antiga mina Loussa (El Molar; Priorat) es va instal·lar un hospital militar durant la batalla de l'Ebre. L'any 2017 l'Ajuntament i la Universitat de Barcelona van endegar un projecte per recuperar i dignificar els espais a partir d'una exposició singular que presentés la problemàtica de la sanitat de l'Exèrcit Popular durant la Guerra Civil Espanyola i més concretament, durant la Batalla de l'Ebre. En la proposta es va assajar un nou model integral de museografia didàctica, de baix cost, que volia donar protagonisme a les emocions, i que estigués fonamentada a partir d'iconografia estàtica i cinètica generada a partir de grups de recreació històrica. Aquesta proposta havia de ser congruent amb la utilització d'escenografies didàctiques i l'exposició d'una extraordinària col·lecció de medicina i cirurgia de guerra cedida pel Dr. Jordi i Marina Jara, com també una rellevant selecció de peces aportades per la família Mauri. La resultant ha estat un equipament cultural rellevant en referència a la Guerra Civil espanyola.

Paraules clau: Guerra Civil espanyola, Batalla de l'Ebre, hospitals de guerra, museografia didàctica.

Abstract

A military hospital was installed in the management building of the old Loussa mine (El Molar; Priorat) during the Battle of the Ebro. In 2017, the City Council and the Univer-

sity of Barcelona launched a project to recover and dignify the spaces based on a unique exhibition that presents the health problems of the Popular Army during the Spanish Civil War and more specifically, during the Battle of the Ebro. The proposal tests a new comprehensive model of low-cost didactic museography that gives prominence to emotions based on static and kinetic iconography generated from reenactment groups. This proposal had to be congruent with the use of didactic scenographies and the exhibition of an extraordinary collection of war medicine and surgery donated by Dr. Jordi and Marina Jara, as well as a relevant selection of pieces contributed by the Mauri family. The result is a relevant Spanish Civil War cultural facility.
***Keywords**: Spanish Civil War, Battle of the Ebro, war hospitals, didactic museography.*

UNA MINA, UNA ESCOLA, UN HOSPITAL

L'extracció de mineral de plom a la zona del Molar es remunta a mitjans del segle XIX quan s'hi van obrir tres explotacions mineres. Solament una d'elles, la «Linda Mariquita», coneguda també com a «Mina Loussa», esdevingué rendible. Aquesta mina va ser explotada per la societat alemanya Rheno-Nassovia de Stolberg i per la Sociedad Minero-Metalúrgica de Portman-Bellmunt. En començar la Guerra Civil la mina mantenia una activitat de baixa intensitat; les seves instal·lacions van ser reordenades i en l'edifici d'administració s'hi van ubicar aules del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada). El setembre de 1938, en plena Batalla de l'Ebre, s'hi va instal·lar un hospital de l'Exèrcit Popular de la República, que es va mantenir actiu durant els mesos d'octubre i novembre d'aquell any. Centenars de soldats i civils ferits o malalts hi van ser atesos. Molts van poder recuperar-se i sobreviure, però més d'un centenar hi van perdre la vida. El complex miner va mantenir la seva activitat fins a l'any 1972. L'any 2017 l'Ajuntament del Molar es va plantejar recuperar l'edifici i instal·lar un centre d'interpretació que recollís l'experiència de l'hospital i de la sanitat de guerra. La museïtzació es va dissenyar a partir d'un projecte original d'Alfred Grifoll, sota la coordinació del grup de recerca DIDPATRI de la Universitat de Barcelona i va comptar amb el suport tècnic del Dr. Carles Hervás, del Dr. Jordi Jara i del Dr. Lluís Willaert.

UNA PROPOSTA DE MUSEOGRAFIA DIDÀCTICA

La museïtzació de l'antic l'hospital del Molar partia d'una situació difícil, amb un edifici força malmès i un entorn miner abandonat. La iniciativa es va decidir a partir d'una entesa entre l'Ajuntament (d'un poble petit d'uns 300 habitants) i un grup de recerca universitari, sense cap altra participació institucional. El principal problema eren les limitacions de caràcter econòmic; tan sols es disposava d'uns recursos propers als 50.000 € per

Figura 1: Edifici de direcció i serveis de la Mina Linda Mariquita on es va instal·lar, el 1938, un hospital (Foto DIDPATRI)

muntar el que havia de ser una exposició permanent d'uns 140 m². Tanmateix el repte consistia precisament a veure fins a quin punt un Ajuntament decidit, tot i amb un pressupost limitat, amb el suport d'entorns de recerca i coneixement, i del voluntariat, podia tirar endavant un projecte cultural d'una certa envergadura. L'objectiu era demostrar que amb imaginació i professionalitat es podien bastir projectes singulars, sostenibles i viables de museografia pública a partir de recursos limitats.

L'exposició s'havia de muntar a la primera planta de l'antic edifici de direcció de la mina, on van estar ubicades les aules del CENU, primer, i l'hospital després. L'espai comprenia una nau prou gran i diàfana, amb finestrals a banda i banda a l'extrem de la qual hi havia tres cambres i un antic vàter.

El guió de continguts estava prou clar: s'havien de tractar el tema del CENU; la Sanitat de Guerra a la Catalunya Republicana; la innovació i la recerca quant a sanitat i en el context de la guerra; els hospitals a la Batalla de l'Ebre; les estructures i equipaments sanitaris de l'Exèrcit Popular; el dia a dia en un hospital de guerra i el paper del director de l'Hospital del Molar i del personal sanitari, i destacar finalment el protagonisme dels cirurgians donant protagonisme a la utilització per part de la sanitat de l'exèrcit republicà del mètode Bastos-Trueta en el tractament de fractures de guerra.

La museografia es va plantejar de manera simbiòtica amb l'espai tractant de revertir l'excés de llum i l'espai diàfan de la nau hospitalària. La proposta es va vertebrar a partir de tres estratègies expositives: unes escenografies potents; elements audiovisuals singulars i expositors que poguessin incorporar imatges, àudios, objectes i documents. Per a cadascun dels apartats es va plantejar una estructura expositiva de 2 x 2 metres que comprenia una gran iconografia *matte painting* de fons, una figura impresa en metacrilat per davant de la gràfica dels texts, i un calaix vitrina amb objectes i documents. In-

corporada a aquesta hi havia un monitor horitzontal amb informació iconogràfica complementària, majoritàriament fotografies d'època. Alguns dels apartats comptaven amb escenografies i/o audiovisuals. Els components audiovisuals alguns dels casos estaven integrats a les escenografies.

L'itinerari partia d'una certa linealitat, ara bé, els diferents apartats disposaven d'una certa autonomia, cosa que donava flexibilitat a les visites. La proposta estava pensada per a públics familiars que poguessin fer el recorregut de manera autònoma, i que accionessin el visionat dels audiovisuals segons el seu interès. També eren possibles les visites grupals d'entre 10 i 15 persones. La durada de la visita s'estimava en uns trenta minuts, tot i que podia allargar-se fins als seixanta. Tot plegat la proposta podia atendre, en una visita de qualitat, a uns quaranta visitants hora.

IMATGES SIMULADES I OBJECTES REALS

Un dels problemes de la proposta de museïtzació era l'absència de documentació gràfica, sigui estàtica o cinètica. Tanmateix es va apostar per donar importància a les imatges i a les escenografies, donat que calia fer una exposició entenedora. En aquest sentit es va decidir una de les particularitats del projecte: utilitzar recreació històrica per a generar imatges didàctiques que ajudessin a entendre situacions i el context històric. Amb el suport de grups de recreació històrica com ara Ejército del Ebro, UB-Didpatri i XV Brigada, i amb la col·laboració dels alumnes del Màster de Museologia de la Universitat de Barcelona, es van generar múltiples imatges estàtiques i cinètiques, entre les més impressionants la rèplica d'una operació quirúrgica seguint el mètode Trueta. D'altra banda els panels de fons de cadascun dels apartats també es van generar gràcies a la tècnica del *matte painting* i utilitzant imatges de grups de recreació històrica.

La presència d'imatges simulades contrastava altrament amb un dels punts forts del centre d'interpretació: una extraordinària col·lecció d'objectes de sanitat i cirurgia de guerra, sense dubte una de les més rellevants d'Europa. Aquest fet convertia fàcticament al centre d'interpretació en un museu de primer ordre quant a Guerra Civil. El gruix de la col·lecció va ser cedida per Jordi i Marina Jara juntament amb altres aportacions efectuades per la família Mauri.

UNA ESCOLA DEL CENU A EL MOLAR

La visita comença per l'apartat del CENU. El 19 de juliol de 1936 la sublevació militar feixista va provocar, com a reacció, un procés accelerat de transformacions socials, econòmiques i polítiques. Les estructures d'ensenyament també van quedar afectades. El 27 de juliol de 1936 es va crear el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) per tal d'impulsar una nova estructura d'ensenyament, única, laica, gratuïta, en coeducació,

Figures 2, 3 i 4: Els audiovisuals del centre d'interpretació es van realitzar amb el suport de grups de recreació històrica, posant una especial cura en l'equipament, simulació de ferides i edat dels soldats (Font DIDPATRI)

ISSN: 1696-2672 / ISSN-e: 1885-2580

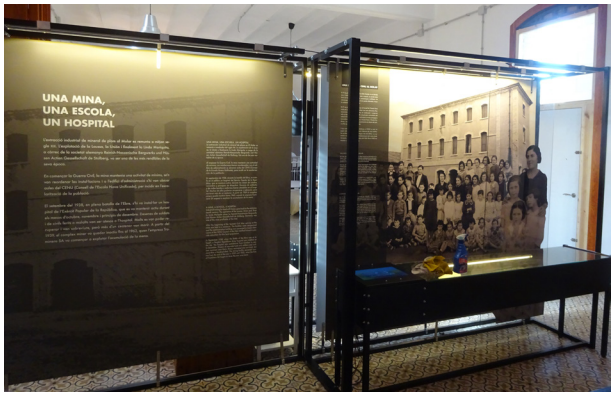
congruent amb el desenvolupament científic i els principis racionalistes del treball. El CENU va impulsar l'escolarització de tots els infants del país, fita que es va aconseguir el 1938. En les comarques del sud de Catalunya el CENU va tenir un paper actiu propiciant l'obertura de nous centres. Les escoles del Molar es van integrar dins del CENU i es van establir noves aules a l'edifici d'administració de la mina Linda Loussa. Hi van exercir un mestre i una mestra des del novembre de 1936 fins l'any 1938.

Museografia

Aquest primer àmbit compta amb un expositor de 2 x 2 metres on hi ha un *matte painting* que mostra un grup escolar de l'època, i de fons l'edifici d'administració de la Mina Loussa. En el calaix-vitrina hi ha documents i objectes autèntics de la gent del poble (principalment de la família Mauri): llibres escolars i llibretes. Tanmateix el més rellevant de l'àmbit és una escenografia que evoca l'escola. Hi ha dos pupitres dobles de l'època i la taula del mestre/mestra. Damunt dels mobles hi ha rèpliques de llibres, plumiers, tinters, quaderns. A la paret es conserva encara, restaurada, la pissarra original. Darrere la taula de la mestra hi ha un monitor de 65 polzades. Un selector d'idiomes permet posar en marxa l'audiovisual. A la imatge apareix una mestra, a mida real, integrada en l'escenografia, que ens explica els esforços que va fer el CENU en favor de l'educació tot i les dificultats del moment. (figures 5, 6, 7 i 8).

LA SANITAT DE GUERRA EN LA CATALUNYA REPUBLICANA

El segon àmbit ens vol aproximar a la sanitat durant la Catalunya republicana, en les seves dimensions civil i militar. El juliol de 1936, destruïdes les estructures de l'exèrcit la Generalitat, els comitès de Milícies van improvisar una força armada miliciana que ja des del primer moment va comptar amb serveis sanitaris basats en la iniciativa dels sindicats i de la societat civil. Al seu torn es va crear el Consell de Sanitat de Guerra depenent de la Generalitat i del Comitè de Milícies, que va afrontar els reptes del moment: possible utilització de gasos, potenciació dels serveis d'urgència, sistematització d'una xarxa hospitalària de guerra, col·laboració amb la defensa passiva, etc. A finals del 1936 es va organitzar l'Exèrcit Popular de Catalunya que va ser integrat el 1937 dins de l'Exèrcit Popular de la República. Tant les milícies com l'Exèrcit Popular van atorgar atenció a la sanitat de guerra, en els fronts i en la rereguarda. També van potenciar una nova cultura de salut d'acord amb la solidaritat amb ferits i malalts, amb la higiene corporal, la lluita contra els paràsits, l'erradicació de l'alcoholisme, l'administració de vaccins, la prevenció de malalties venèries, la cura de la dentició, etc.

Figures 5 i 6: Àmbit 1. Museografia de la utitització de l'edifici de la mina com a escola del CENU. Il·lustració *matte painting* basada en fotografies reals d'alumnes i mestres de l'escola. (Font DIDPATRI).

Museografia

La museografia es vertebra a partir de l'expositor central amb un *matte painting* que ens mostra instal·lacions sanitàries en tendes de campanya properes al front. Les figures retallades mostren un soldat que ajuda a caminar a un company ferit. El gran calaix-vitrina exposa elements sanitaris de l'entorn civil del moment, i també com s'introdueixen els elements propis de la sanitat de guerra. Hom pot veure allò el contin-

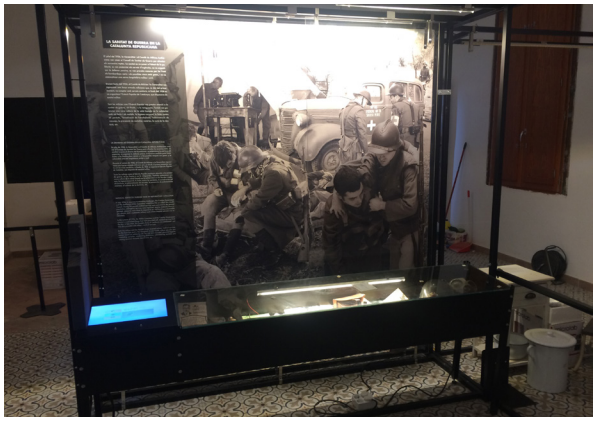

Figures 7 i 8: Àmbit 1. Museografia de la utitització de l'edifici de la mina com a escola del CENU. Interior de la vitrina amb rèpliques de material escolar, i espai escenogràfic de l'escola (Font DIDPATRI)

gut de la farmaciola de qualsevol casa, i allò que es va introduir per fer front a la guerra química i als bombardeigs.

A tocar del mòdul expositor hi ha una escenografia amb materials originals que ens mostra l'ambient d'un espai d'atenció de soldats ferits en un indret proper al front. S'hi poden veure dues lliteres de campanya, una caixa de medecines i calaixos sanitaris per transportar amb cavalleries. Hi ha un element corpori que mostra un soldat amb una fèrula per immobilitzar un braç enguixat. Integrada a l'escenografia hi ha un monitor de 65 polsades on una infermera, a mida real, ens dóna la benvinguda al centre i ens explica quant dura ha estat, pels sanitaris, la Batalla de l'Ebre.

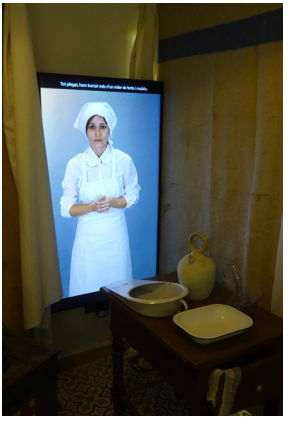

Figures 9 i 10: Àmbit 2. Museografia de la sanitat republicana en guerra. Mòdul expositor i il·lustració *matte painting* de l'exterior de l'hospital del Molar (Font DIDPATRI)

Figura 11: Àmbit 2. Museografia de la sanitat republicana en guerra.Peces i documents sobre sanitat i vida quotidiana i sanitat de guerra. Col·lecció Jordi i Marina Jara (Foto DIDPATRI)

Figures 11: Àmbit 2. Museografia de la sanitat republicana en guerra. Escenografia amb equipaments sanitaris de campanya i monitor amb missatge d'infermera i imatges diverses de cartelleria sanitària (Foto DIDPATRI).

HOSPITALS A LA BATALLA DE L'EBRE. EL MOLAR

El tercer àmbit se centra en els hospitals que van estar implicats a la Batalla de l'Ebre. L'ofensiva de l'Ebre es va plantejar amb un fort suport sanitari. A la banda esquerra del riu es van preparar i reforçar els hospitals i es van disposar unitats mòbils i trens. Quan l'exèrcit republicà va passar el riu, part dels equipaments sanitaris també van avançar. L'atenció més propera la donaven els serveis sanitaris dels batallons o les brigades en llocs propers a les zones de combat. Posteriorment els ferits eren evacuats cap a centres de triatge i passaven el riu, sovint per la població de Mora d'Ebre. Ubicats a la riba esquerra els casos més urgents els enviaven cap als hospitals M-1, i els menys urgents cap als M-2. Els ferits trigaven entre cinc i deu hores en arribar a aquests hospitals, que eren els que practicaven les intervencions quirúrgiques. Al Molar, a mitjans del setembre de 1938, a l'edifici d'administració de la mina Linda Mariquita, es va instal·lar un hospital M-2; i va romandre molt actiu fins a mitjans de novembre d'aquell mateix any quan va acabar la Batalla de l'Ebre. L'hospital va atendre centenars de ferits i malalts militars i també civils. El capità Miquel Gras Artero, cirurgià, esdevingué el comandant director, i amb el seu equip va desenvolupar una tasca impressionant i exemplar.

Museografia

L'àmbit està presidit per un expositor, amb un *matte painting*, que ens mostra l'activitat sanitària a l'exterior de l'hospital del Molar. La figura retallada presenta una in-

Figures 12 i 13: Àmbit 3. Museografia dels hospitals a la Batalla de l'Ebre. Expositor i iconografia dedicats a l'Hospital del Molar (Fotos DIDPATRI)

fermera. El calaix-vitrina ens mostra material mèdic i medicaments de l'època, ampolles de substàncies diverses i xeringues. A tocar de l'expositor hi ha una gran escenografia que ens mostra un sector de l'hospital amb un parell de llits de barrots metàl·lics, amb part de l'utillatge usual de sala. Darrere dels llits una gran fotografia i un mirall donen una singular projecció al muntatge. En aquest mateix àmbit hi ha una gran fotografia del Dr. Miquel Gras Artero, el jove comandant metge director del centre. Sota la fotografia es poden consultar en una taula rèpliques plastificades de les fitxes que va elaborar ell mateix

Figures 14 i 15: Àmbit 3. Museografia dels hospitals a la Batalla de l'Ebre. Escenografies que evoquen sala hospitalària, i taula amb rèplica de les llibretes del Dr. Gras (Fotos DIDPATRI).

Figura 16: Àmbit 3. Museografia dels hospitals a la Batalla de l'Ebre. Calaix-vitrina amb injectables, xeringues i material hospitalari del període. Col·lecció Jordi i Marina Jara (Fotos DIDPATRI).

sobre els ferits que arribaven al centre. Gras portava un registre personal on apuntava el nom dels soldats ingressats, el lloc on havien estat ferits, l'hora de la ferida i la d'arribada, així com el diagnòstic, el tractament i l'evolució. Aquest material, de gran valor documental, ajuda a fer-se una idea molt concreta del dia a dia en un hospital de sang.

Figures 17 i 18: Àmbit 4. Museografia dedicada a la innovació i a la recerca. Expositor i iconografia dedicats a la innovació i la recerca de la Sanitat Republicana. Les imatges evoquen un hospital de campanya ubicat dins una balma (Fotos DIDPATRI).

INNOVACIÓ I RECERCA

El quart àmbit ens parla dels esforços d'innovació i recerca de la sanitat republicana. La sanitat republicana va assajar diverses respostes que van implicar recerca i innovació, per donar resposta als reptes d'una guerra moderna, sobre la qual no es tenia cap experiència. Els serveis d'urgència dels hospitals civils i els dispositius de defensa passiva es van sistematitzar amb eficàcia. El tractament de fractures i de ferides guerra, en un moment en el qual no existien antibiòtics eficients, es va optimitzar amb el desenvolupa-

Figura 19: Àmbit 4. Museografia dedicada a la innovació i a la recerca. Calaix-vitrina amb elements de transfusió de sang. Col·lecció Jordi i Marina Jara; Col·lecció Mauri.

ment del mètode de cures oclusives. Les ferides es netejaven, es retiraven els teixits desvitalitzats i es deixaven obertes, sense cosir. Posteriorment la ferida es podia tapar amb gases, i s'enguixava el membre afectat. Aquest mètode reduïa les possibilitats de gangrena, i va salvar la vida a milers de combatents. Va ser millorat i generalitzat, entre d'altres, pel doctor Trueta. És també durant el període de guerra que es fan grans avenços en les transfusions de sang. A Catalunya se segueixen els mètodes impulsats pel Dr. Duran i Jordà. Milers de donants, majoritàriament dones, van assegurar un flux de sang cap al front. Les sulfamides, els únics antibiòtics operatius del moment, també es van començar a desenvolupar si bé el seu ús va ser molt limitat.

Museografia

L'àmbit de l'expositor mostra un gran *matte painting* que evoca un hospital instal·lat a l'interior d'una balma. En la imatge destaquen els elements de transfusió de sang. En el calaix vitrina hi ha materials i artefactes de transfusió. En una de les parets adjacents en destaca la fotografia de Ramon Mauri Samada, que va ser infermer a l'hospital del Molar i que va assolir l'especialització en transfusions.

Figures 20 i 21: Àmbit 5. Museografia dedicada a les estructures i equipaments. Expositor i iconografia dedicats a estructures i equipaments en el context de la Batalla de l'Ebre (Fotos DIDPATRI).

ESTRUCTURES I EQUIPAMENTS

El cinquè àmbit ens parla dels artefactes i espais mòbils sanitaris que es van assajar o millorar durant el conflicte. L'esforç de guerra va comportar innovacions en les infraestructures. Els hospitals de campanya es van optimitzar i també es van potenciar els equipaments mòbils. Així es van posar en actiu sofisticades ambulàncies, moltes d'elles finançades per institucions internacionals, així com "trens hospital" i "trens quiròfan", que es podien desplaçar cap als fronts amb rapidesa i que podien quedar a cobert amagats

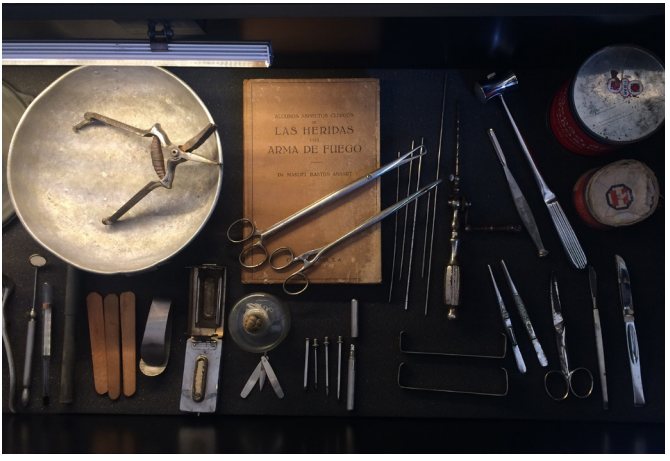

Figura 22: Àmbit 5. Museografia dedicada a la innovació i a la recerca. Elements hospitalaris diversos. Col·lecció Jordi i marina Jara (Fotos DIDPATRI)

en els túnels. Van ser especialment rellevants els camions, y grups de camions que constituïen un «autochir», una unitat hospitalària autònoma que comptava amb quiròfans dins dels vehicles i que es podia desplaçar a tocar de les línies de combat. Els autochirs concebuts com hospitals mòbils, es van experimentar durant la I Guerra Mundial, però es van optimitzar durant la Guerra Civil espanyola. A l'ofensiva de l'Ebre, l'Exèrcit Popular va desplegar equips mòbils que van actuar amb eficàcia atenent als soldats amb immediatesa, i també es van ubicar vora de Falset dos trens amb capacitat quirúrgica i hospitalària, el numero 12 i el número 20, dirigit pel Dr. Rafael Pulido.

Museografia

L'àmbit compta amb un expositor amb un gran *matte painting* que ens mostra l'interior d'un vagó hospital, la figura avançada impresa sobre metacrilat ens mostra un metge militar. En el calaix-vitrina hi ha artefactes diversos d'ús quotidià en un hospital: aparells per mesurar la pressió, trinxadors de menjar...

Figura 23: Àmbit 6. Museografia dedicada l'organització de l'hospital del Molar. Escenografia de l'espai d'administració i farmàcia de l'Hospital del Molar. Una pantalla amb un recreador que simula el Dr. Gras dona explicacions sobre el funcionament de l'equipament (Foto DIDPATRI)

UNA SANITAT HEROICA

El sisè àmbit torna a posar el focus sobre l'Hospital del Molar i el seu director, el Capità Cirurgià Miquel Gras Artero, un jove metge de 27 anys, llicenciat per la Facultat de Medicina de Barcelona l'any 1934 i format al servei de cirurgia de l'Hospital Clínic de Barcelona. L'octubre del 1936, s'incorporà a l'exèrcit. Va servir en diferents Hospitals Militars del Front de l'Aragó: Casp, Lécera i Puebla de Híjar. En començar la Batalla de l'Ebre era capità metge i responsable d'un dels equips quirúrgics del XV Cos d'Exèrcit. Va estar destinat a l'Hospital del Molar des de mitjans de setembre de 1938 fins a principis de novembre, i al de la Cova de Santa Llúcia, prop de La Bisbal de Falset, des de mitjans de novembre fins al desembre. Gras va comptar amb un equip eficient compost per: dos tinents practicants, en Josep Maria Llarch Fortuny i el Ricardo Lechuga Sampera; l'anestesista, en Josep Maria Blasi; el transfusionista, en Ramon Mauri Samada; les infermeres, la Lola Enguís i la Maria Rulo; l'esterilitzador, en Manuel Sancho; l'electricista, en Joan Asens Torregrosa; el xofer, en Joan Pérez Rubio; i els sanitaris, en Marià Sànchez Barba i l'Eloi Garcia Borque.

Museografia

L'àmbit es vertebra exclusivament a partir d'una escenografia que aprofita una de les cambres del final de la sala. No hi ha expositor, ni calaix-vitrina. L'escenografia evoca

l'administració i la farmàcia de l'hospital, ubicada en un dels antics despatxos de la fàbrica. En els armaris hom pot distingir el material sanitari i les medecines. En una nevera d'època hi ha diverses ampolles de sang tipus «rapide», al davant una taula d'administració amb una màquina d'escriure i de diferents volants utilitzats per realitzar els informes. En darrer terme hi ha un monitor de 65 polzades en disposició vertical. Un recreador, que representa al Dr. Gras, explica la mecànica bàsica de funcionament de l'hospital.

EL DIA A DIA D'UN HOSPITAL

El setè àmbit explica la problemàtica de la logística i l'alimentació a l'hospital. El funcionament d'un hospital de campanya era complex. La proximitat del front sempre implicava situacions d'incertesa i perill. Altrament els desplaçaments podien ser sobtats. El transport dels atuells de l'equip sempre era complicat. Les tasques d'ubicació en un determinat local exigien esforços de desinfecció i neteja a fons, també calia assegurar un mínim de subministrament elèctric i d'aigua corrent. La farmàcia sempre havia de comptar amb un ampli espectre de productes. Al seu torn la gestió d'arribades i evacuacions requeria d'una logística complexa. A banda d'assegurar la cura de diferents tipologies de ferits i malalts també se n'havia d'assegurar l'alimentació, i això implicava un considerable esforç d'intendència. En general, a la zona republicana hi havia carestia d'aliments, però l'exèrcit acostumava a tenir assegurats els subministraments bàsics. La gastronomia era senzilla atès que la refrigeració d'aliments era inexistent. Els brous, i escudelles amb arròs o llegums, sobretot llenties, i carn de porc o vedella, o bacallà acostumaven a vertebrar la dieta del personal sanitari i dels ferits. La dieta podia variar en funció de les expectatives o recursos del territori. Productes com el cafè o el tabac aviat esdevingueren exòtics.

Museografia

L'àmbit es vertebra directament a partir d'una cambra que allotja l'antiga cuina de l'hospital. L'espai està contextualitzat amb estris i artefactes de l'època així com amb rèpliques dels aliments més freqüents del moment.

L'HORA DELS CIRURGIANS

L'àmbit vuitè és el darrer i el més espectacular; exerceix una funció de síntesi presentada des de l'òptica de la cirurgia, que era l'activitat més rellevant de la sanitat militar. L'Hospital del Molar tractava soldats ferits procedents dels combats que es produïen a l'altra banda de l'Ebre. Normalment eren ferits del XV Cos d'Exèrcit que eren evacuats

Figura 24: Àmbit 7. Museografia dedicada al dia a dia de l'hospital del Molar. Escenografia que evoca la cuina de la primera planta de l'edifici de serveis de la Mina Loussa (Foto DIDPATRI)

passant el riu per Mora d'Ebre o per Flix. L'hospital també va tractar civils víctimes dels bombardeigs feixistes. Els soldats arribaven a l'hospital, com a màxim, unes deu hores després d'haver estat ferits. Hi havia hospitals que tractaven els casos més urgents i en els quals els soldats ingressaven abans de cinc hores després d'haver estat ferits. Tot plegat els sistemes d'evacuació eren força eficients, i més si tenim en compte que no pocs combats es lliuraven en les crestes de muntanyes de difícil accés. L'edifici d'administració de la mina Loussa esdevingué força idoni per instal·lar l'hospital ja que disposava d'espais soterranis aptes pel magatzematge. Els quiròfans estaven instal·lats a la planta baixa. Els pisos superiors disposaven de llits en els quals reposaven els soldats que no podien ser evacuats cap als hospitals de rereguarda. De fet l'hospital era una autèntica màquina de cirurgia, la seva missió era intervenir als soldats i enviar-los a la rereguarda com més aviat millor. Molts soldats van salvar la vida gràcies a l'eficàcia del personal de l'hospital.

Museografia

L'àmbit està ubicat en una cambra relativament gran que permet la instal·lació d'una escenografia d'un quiròfan de l'època amb tots els seus accessoris i el seu utillatge. L'espai compta amb un calaix-vitrina on hi ha els diferents estris que intervenien en una operació quirúrgica: elements per anestesiar, bisturís i eines per fer amputacions, etc. Directament sobre la paret es realitza una gran projecció audiovisual que pot ser posada en marxa per part dels visitants. El vídeo és, potser, l'element més espectacular del cen-

Figures 25 i 26: Àmbit 8. Museografia dedicada a la tasca dels cirurgians. Espai amb escenografia de quiròfan, calaix-vitrina amb elements d'anestèsia i cirurgia i audiovisual de gran format (Foto DIDPATRI).

Figura 27: Àmbit 8. Museografia dedicada a la tasca dels cirurgians. Elements i objectes de cirurgia de la col·lecció Jordi i Marina Jara, amb utillatge quirúrgic d'amputació, de sutura i d'anestèsia. (Foto DIDPATRI).

Figures 28 i 29: Àmbit 8. Museografia dedicada a la tasca dels cirurgians. Audiovisual de gran format, gravat a partir de grups de recreació històrica, en destaca la simulació d'una intervenció quirúrgica a un soldat (Foto DIDPATRI)

tre d'interpretació, exerceix alhora una funció de síntesi i de resum. Explica la disposició i funció dels recursos sanitaris en la Batalla de l'Ebre. Posteriorment presenta la història d'un soldat ferit i mostra amb detall com és operat i tractat amb el mètode Trueta. El vídeo es va gravar a partir de voluntariat, amb la participació de grups de recreació històrica (Ejército del Ebro; UB-Didpatri; XV Brigada) i, pel que fa als aspectes sanitaris i quirúrgics, sota la supervisió del Dr. Jordi Jara.

UNA MUSEOGRAFIA EMOTIVA

Si bé el guió museogràfic de l'equipament volia mostrar els aspectes més concrets de l'Hospital del Molar durant el seu funcionament efectiu, el tractament de les imatges *matte painting*, les escenografies i els guions audiovisuals, ens volen mostrar, mitjançant

testimonis que se'ns adrecen directament als ulls, els horrors de la guerra i els esforços de la població civil per contenir l'alçament feixista. Aquesta és una estratègia museogràfica que pretén reforçar el missatge dels objectes exposats i de les escenografies per incidir emotivament en els visitants del centre. Aquesta capacitat evocadora se centra fonamentalment en el record —els visitants de més edat, que han estat testimonis directes o indirectes de la Guerra Civil espanyola entren ràpidament en situació i evoquen anècdotes, històries viscudes o explicades per pares i avis; enriquint l'experiència de la visita i dimensionant el seu contingut—, però també en els més joves, tot mostrant els horrors del conflicte d'una manera més realista i contextualitzada; en definitiva, molt més propera.

La museografia d'un hospital de guerra, com el cas del Molar, podia representar una excusa per recrear-se en la cruesa de les ferides i de les intervencions. Sens dubte aquesta podia significar una solució fàcil per popularitzar l'equipament, però s'hauria desvirtuat el veritable objectiu de la intervenció: interpretar la resposta exemplar d'una societat davant d'una agressió militar feixista. El to de la museografia vol destacar aquest fet per damunt de qualsevol altre, ja sigui pel que fa a l'espai dedicat a l'escola, on el guió audiovisual incideix en l'èxit de la tasca escolaritzadora del CENU; també en pobles petits com el Molar, amb una mestra que ens explica, il·lusionada, els èxits dels programes de formació de la Generalitat; o, en la immensa feina desenvolupada pels professionals de la sanitat destacats en equipaments de guerra, on una infermera, compungida, ens demana directament, que no els oblidem mai; passant pel director de l'hospital, que d'una manera ordenada i professional ens explica els procediments seguits des de l'entrada d'un ferit al centre, fins al final del seu tractament.

La museografia de l'hospital del Molar és un homenatge als professionals sanitaris i als soldats republicans que varen lluitar a la Batalla de l'Ebre; un homenatge que defuig el romanticisme i que es centra en la professionalitat i en el saber fer, en els procediments mèdics, en els aspectes organitzatius i d'intendència, de logística... que malauradament, res van poder fer contra la barbàrie de l'exèrcit feixista.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD.: *Projecte executiu de museografia de l'Hospital del Molar*. Fundació Bosch i Gimpera / Ajuntament del Molar. Barcelona, 2018.

HERVAS, Carlos: «Organitzar una sanitat durant la guerra». Dins: SOBREQUÉS I CALLICÓ J (edit.): A *80 anys del cop d'estat de Franco. La Generalitat de Catalunya i la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona, Generalitat de Catalunya. Memorial Democràtic, 2017.

—«L'esforç d'organització de la sanitat de guerra». Dins: CASASSAS J, VILLARROYA I FONT J (Direct.): *La llavor de la llibertat. La Segona República a Catalunya*. Barcelona, Ara Llibres, 2015.

—*La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Manresa, Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 2014.

—«Els metges de Catalunya i la guerra civil». Dins: *Llums enmig de la barbàrie. Memòries sobre el salvament de vides durant la guerra civil a Catalunya*. Barcelona, Memorial Democràtic, 2013.

—«Final de trajecte: medicina i sanitat sota la Generalitat Republicana». Dins: ZARZOSO A, MARTÍNEZ VIDAL À (editors): *Medicina, guerra i exili*. Barcelona, Publicacions de la Residència d'Investigadors, 2011.

JACKSON, A.: *Las mujeres británicas y la Guerra Civil española*. Universitat de València, 28. València, 2011.

REQUENA GALLEGO, M.; SEPÚLVEDA LOSA, R.M.: *La sanidad y las Brigadas Internacionales*. Universidad de Castilla la Mancha, 2006.

TRUETA RASPALL, J.: *El tratamiento de las fracturas de guerra*. Biblioteca médica de Catalunya. Barcelona, 1938.

ISSN: 1696-2672 / ISSN-e: 1885-2580